

ACC. N:R M. 16137: 1-6.

Landskap: Blekinge Upptecknare: Gösta H. Dahl, Ronneby
Härad: Medelstads Berättare: Erik V. Dahl, Kølja, Ronneby
Socken: Ronneby Berättarens yrke: byggare.
Uppteckningsår: 1963 Född år 1907 i Ronneby sn.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Räfsor och väfsning. s. 1-6.

LUF 120

14/2-63

Om räfsor och räfsning

De handgjorda träräfsorna användas än i dag på många gårdar trots sådana moderna redskap som hövändare och hästdragen räfsa, gemensligen kallad hästräfsa. Handträrfäsan finns det ännu användning för - många betraktar den som effektivare än den modernare gjord av tråd eller plast. Till trärfäsans fördelar hör: lång livslängd och möjlighet att reparera densamma: skulle någon pinne gå av är det ju en lätt sak att själv kreta till en lämplig pinne och anbringa på räfsan. Vidare är den lagom tung, inte för lätt för om så vore fallet skulle den räfsande få lägga ned mera kraft i räfsningen. Handräfsning är nödvändig, antingen det nu sker med en gammaldags trärfäsa eller med en av annat material. Man räfsar runt höstacken eller om man tappar en hötapp. Vid s. k. renslätter kan inte en hästdragen räfsa komma till användning på grund av olämplig terräng och då måste man ta till handräfsan.

Räfsan hade ofta ett annat namn, den kallades riva. Men den benämningen härstammar från långt gånge tid och in på detta århundrade hörde man inte benämningen av andra än de som var mycket gamla. Här i socknen åtminstone hade man inget annat namn för huvudet, huvudet: den del av räfsan där pinnarna sitter. I Blekinge använde man sig av bara en typ av räfsa. Räfsan sönderfaller i tre delar s. s. nämligen skaft, huvud och pinnar. Virke. Till skaft: fur eller gran, huvud av björk så ock pinnar. Skaftet något avsmalnande i änden. Huvudets längd c:a 50 cm, det kunde varieras något. Skaftet var fäst i huvudet genom s. k. laxning (landsmål?) Skaftet grenat och instucket i huvudet (se bilden som medföljer och som visar räfsans utseende på ett ungefär) Och sagesmannen tror icke att spik nånsin kom till användning. Räfsan var ett fint handarbete (träslöjd) och måste vara välgjord, i all synnerhet

Lv F 120

som dess avnämare, bönderna, i regel av mycket kritiska och hade stora fordringar på sin räfsleverantör. Pinnarna måste vara av hårt träslag, eljest skulle de snart gått av och räfsan hade haft för kort livslängd. Räfsor köptes inte varje år; många nötte på räfsorna i t. o. m. sekel! Fast mycket kvar av den ursprungliga räfsan blev det ju då inte. Pinnarnas ångal stod i relation till huvudets längd, och det kunde väl vara så där en 5 centimeter mellan varje pinne, d. v. s. hålen för pinnarna borrades med detta avstånd från varandra.. Pinnarna fick ingalunda "sticka upp" ett stycke ovanför huvudet - det skulle ha sett mycket tosigt och slarvigt ut; de måste istället vara jämnskurna, noga och väl jämnskurna. Och pinnarna satt i rätt vinkel i förhållande till räfsans skraft. Pinnarna var nog förr i tiden med förr menar vi nu 1800-talet, senare tillkom ju små snickerifabriker som tillverkade slöjdalster, såsom baljor, saltekar etc och som också tillverkade räfsor. Då blev pinnarna svarvade. Men den gamla räfsan var handgjord och då också pinnarna. Bågar till räfsor användes sällan i Blekinge och inte heller i R:by socken. Räfsans konstruktion har sannolikt icke förändrats det senaste århundradet, om man undantar nyare påfund, sådana av plast och de moderna lövräfsorna som ju är gjorda av ståltråd. Stålpinnar har oss veđerligt aldrig använts i en träräfsa. (Vi talar nu om räfsa, inte om k r a t t a, som ju är av järn så när som på skaftet)

Räfsan är alltid omålåd, d. v. s. om man inte själv för rolighets skull vill måla den. Och någon form av ornering förekom icke. Det har såvitt oss bekant, aldrig förekommit ått man tillverkade något handredskap att ge bort som gåva. Och vi tror inte att en sådan present skulle uppskattats. Man hade sannolikt lagt in något slags symbol i den presenten, och tagit illa upp istället. De här träräfsorna vi nu har berättat om, användes till all slags räfsning och före hästräfsornas tid var det väl det enda redskapet för detta ändamål. Folk att räfsa fanns det gott om i backstugorna. Arbetet ansågs relativt lätt, fast det kunde vara påfrestande nog

för armarna.

När det började användas hästräfsor här i bygden är det ingen som exakt vet. Sannolikt var det de stora gårdarna som gick före med introduktionen av nya redskap - småbönderna eller de "vanliga" bönderna var långt mer konservativa; deras jordbruk hade också en annan struktur. Några andra slags räfsor än de gängse vanliga amerikanska med höga hjul och mekanisk lyftanordning är det ingen numera som minns. De ännu i bruk varande hästräfsorna kom hit ungefär vid sekelskiftet och de har ytligt sett inte förvandlats utan var fulländade redan från början. Dessa räfsor brukas ännu. Förr användes de vid både slåttern och bärgningen, både till höet och säden. Släpräfsan kom senare till bondgårdarna. Den användes till att släpa ihop vallväxtgrödan till höstackarna eller hässjorna. Därefter kör man med hästräfsan som samlar ihop sådant som inte släpräfsan fick med sig. En häst användes alltid som dragkraft till dessa redskap.

Tillverkning av träräfsor som handslöjd och i merkantilt syfte sker troligtvis inte nu längre. Det var i regel kringvandrande försäljare som förde ut dessa alster i marknaden. Ofta var det väl slöjdaren själv. Den som gjorde räfsor var i regel slöjdkunnig, ofta också snickare och "all-round-träarbetare". Han gjorde sålunda baljor, salte- och ostkar, skärbrädor, lieskaft och väl andra sskaft. Också vispar och kvastar. Kvastmakarns var emellertid ett yrke för sig och som nog ansågs något "simplare". Ehuru kringvandrande försäljare av räfsor icke heller hade anledning "rosa marknaden". Det var ett prutande i det oändliga hos vissa bönder, som inte kunde få någonting billigt nog och fastän de i regel behövde allt beträffande redskap, hackeskaft och räfsor m. m. Och naturligtvis beställdes i regel ingenting i förväg hos tillverkaren. Utgifter till sådana redskap togs som ett nödvändigt ont och som ogärna accepterades. Att "beställa" en sådan utgift skulle aldrig ha fallit någon in. Räfsor kunde givetvis också köpas på marknaden och gjordes väl också kanske i de flesta fall, isynnerhet som kringvandrande försäljare inte uppenbarade sig i det akuta behovsskedet utan i allmänhet rå-

kade komma, antingen när räfsor just hade inköpts från annat håll, eller när det ännu återstod några pinnar på de gamla räfsorna och räfsor sålunda inte behövdes "för tillfället". "Lösas delar" till räfsor kunde köpas. Särskilt pinnar. På 20-talet kostade en räfsa kronor 1:50. Men köp av pinnar var sällsynt - pinnar kretades ofta till hemma sådana de nu blev.

Lanthandlarna sålde också räfsor. Numera är det väl inte någon butik på landet som för räfsor. Det är numera en unik specialartikel och det är väl endast i en gammal slöjdaffär, varav det finnes en i Ronneby som torde kunna anskaffa en träräfsa.

Att räfsa var ett typiskt kvinnfolksgöra. Ja, det hände att någon gamling på gården fick ta räfsan, men absolut ingen fullt arbetsför manlig arbetare.

Naturligtvis ställdes det krav på räfserskan såväl som på andra arbetare på gården. Det gällde nu som alltid att arbeta både fort och väl.

Beträffande konsten att räfsa så ansågs den föga komplicerad. Man fattade skiftet som det föll sig naturligtast för räfserskan. Naturligtvis måste man växla fattning ibland eftersom man förr i tiden fick gå hela dagarna med räfsan. Lättast att räfsa var förstås ängshö, gräs som växte på "renarna" och sådant, tyngst säd och klöver. Kvinnorna själva ansåg räfsningen som ett ganska tungt arbete ehuru icke lika ansträngande som att "ta upp säd" alltså gå efter slätterkarlen och binda samman säden i nekaf. Man kunde till en början åtminstone icke undvika att få blåsor i händerna, s. k. vattenblåsor och något bot härför var det ingen som kände till. Jo, det när det sved som värst rekommenderade många att man skulle pinka i händerna och på så sätt kvickt få bort svedan. Urinen gjorde för ett ögonblick svedan ännu värre, men enligt ordstävvet att ont ska med ont fördrivas, var det bara i sin ordning. Räfsorna tillhandahölls av bonden, fast han tog inte alls illa upp om räfserskan hade sin egen räfsa, vilket dock sällan var fallet -

räfferskan var ju i regel backstusittarkvinna eller piga på gården. Den förra ägde inte en räfsa eftersom hon inte hade bruk för den hemma; den senare ägde ju ingenting. Nej här i bygden räfsade man sällan eller aldrig löv eller ris. Men när man täckte tak med halm kunde det hända att en räfsa kom till användning.

Förr i tiden vände man höet med räfsa, isynnerhet tunt ängshö. Då kunde även manliga arbetare förekomma i denna sysselsättning. Men männen föredrog nog en grep eller tjuga - räfsan var ju dock ett typiskt "kvinnligt" rådskap.

När man tog av gräset, alltså ängsgräset, med slättermaskin blev gräset liggande i en lång, tunn "sträng". Var höet tillräckligt kraftigt att det band samman sig själv, vände man med tjugan eller räfsan hela strängen och behövde änte breda ut det, man bara vände på det som om det varit säg en utbredd matta. Men var det antingen för tjockt eller för tunt måste man för att kunna vända det, "oreda" strängen och då fick man breda ut det så att det blev lagom tunt att kunna torka i solen.

Hötjugorna i denna bygd hade som regel endast två horn, Det var lätta att handskas med men odugliga att skrapa samman höet med, som man nödtorftigt eljest kunde med en trehornad tjuga. Kraftigt hö vändes alltid med tjuga t. o. m. med grep. Till grönfoder använde man gärna grep här i bygden. Tjugan användes sällan "upp och nedvänd. f. ö. kunde olika grepp användas, beroende på vederbörandes sätt att handskas med redskap över huvud taget.

Man brukade i regel inte bära höet med räfsa utan det var en liten tuss bara. Stubbåkern räfsades med handräfsa i det fall då häst-räfsan svårligen kunde komma till användning. Ofta räfsade man hölasset när det var färdigt, innan man anträdde färden till gården. Detta för att "spillet" inte skulle falla på vägen utan kunna tas tillvara och samlas ihop på åkern. Räfsan nyttjades också på logen isynnerhet när man "trask" på gammalt sätt: med liten tröska och "vandring"

Räfsorna förvarades tillsammans med andra redskap, på särskilt ordningssamma ställen, i ett skjul avsett för handredskap. Man fäste sig nog i allmänhet inte för hur man ställde räfsan ifrån sig, åtminstone inte vad vi kunnat utröna. Man var visserligen vidskeplig - yxan fick t. ex. inte huggas fast i huggkubben och stå där när den inte användes, sådant bringade otyg med sig eller kunde man bli sjuk. Samma troddes om man ställde en hacka, potatishacka i jorden eller gjorde något annat med hackan. Men man lade nog inte ifrån sig räfsan för då skulle den varit lättare att trampa på och man skulle kunnat fördärva den, bryta av skaftet t. ex. Den ställdes i regel med huvudet upp, på så sätt eliminerades risken för att få en stjärnsmäll av skaftet; vilket lätt kunde hända om man oförsiktigt trampade på räfsan, om den ställts på huvudet. Sammanfattningsvis kan sägas, att man fortfarande har bruk för träräfsan och kommer att ha bruk för den. Åtminstone gäller detta för bönder som har särskilt ekonomiskt sinne och vill tillvarata allt av sin gröda. Tendensen är visserligen den att man även inom jordbruksnäringen av arbetskraftsbrist och andra skäl, låter mycket förfaras och som man förr i tiden satte högt värde på, men av praktiska skäl kan inte räfsan gärna undvaras. Men hur det blir i framtiden och som en följd av strukturomvandlingen, - ja, dett blirensannan "historieskrivare" som får berätta därom.